

Linnéuniversitetet

LÄRARPROGRAMMET

När det ofattbara händer

Om krishantering och krishanteringsplaner i skolan

Renata Otto & Ingela Rosengren

Examensarbete 15 hp
Hösttermin 2009

Handledare: Samuel Liljekvist
Institutionen för pedagogik, psykologi
och idrottsvetenskap

Linnéuniversitetet

Institutionen för pedagogik, psykologi och idrottsvetenskap

Arbetets art: Examensarbete, 15 hp
Läraryrket
Titel: När det ofattbara händer
Författare: Renata Otto & Ingela Rosengren
Handledare: Samuel Liljekvist

ABSTRACT

Hur förberedda är skolorna idag om det uppstår kriser?

Vi har velat undersöka hur pedagoger förhåller sig till krishantering i skolan. De resultat som vi fick fram genom kvalitativa intervjuer med lärare, var att det inte fanns en stor kunskap inom området på de två utvalda skolorna och att det fanns behov av att utveckla och bearbeta krishanteringsplaner. Vi har kommit fram till att väldigt få i dagens skola har den beredskap som verkligen krävs.

I resultaten har framkommit att skolor inte har en väl utarbetad krisplan och krisgrupp som utbildas kontinuerligt och att det finns behov av någon kompetensutveckling i ämnet krishantering. För att få en väl fungerande organisation vid krissituationer anser vi att det behövs en fungerande krisplan som stöd och handledning men också en tydlig ansvarsfördelning. Det är viktigt att all personal på skolan är införstådd i krisplanerna och dessa innehåll för att kunna hantera en ofattbar händelse.

Hur skolorna kan vara beredda och hur skolorna kan utveckla krishantering presenteras via olika strategier från internationella forskningsstudier. Skolan kan till exempel utnyttja en temadag gällande krishantering eller skolpersonalen kan även utse ett antal personer som ska fungera som stöd och resurs för övriga genom att gå kurser och fördjupa sig i ämnet. Vi menar att detta bör vara ett högt prioriterat ämne.

Vi vill tacka alla lärare som har ställt upp på intervjuer och samtal, samtidigt vill vi tacka vår handledare Samuel Liljekvist.

Nyckelord: kris, krishantering, krishanteringsplaner, barn i sorg, pedagogens roll.

INNEHÅLL

1	INTRODUKTION.....	3
2	BAKGRUND	5
2.1	Vad är en kris?.....	5
2.2	Skolans och pedagogens roll	7
2.3	Forskning inom området.....	9
3	PROBLEM	12
4	METOD	13
4.1	Undersökningsmetod	14
4.2	Undersökningsgrupp och processgång	16
4.3	Reliabilitet och validitet.....	17
4.4	Etiska aspekter	17
4.5	Metodkritik	18
5	RESULTAT.....	20
5.1	Begrepp kris, beredskap och erfarenheter	20
5.2	Kunskap och information om krisplaner	21
5.3	Skolans förebyggande arbete.....	22
5.4	Behovet av utveckling och utbildning	23
5.5	SWOT- analys av krishanteringsplaner	23
6	DISKUSSION	26

1 INTRODUKTION

”De säger att vår buss brinner...”

När sju barn och två vuxna från Norrköping omkom i en svår bussolycka tvingades personalen på skolan ta fram den krisplan som de tidigare har arbetat med. Men när mardrömmen blev krass verklighet var det viktigaste inte det som stod i pärmen utan själva processen att ta fram den.” (Skolverket, 2006).

Skolans krisgrupp som omedelbart kontaktades ryckte ut. De omkomnas föräldrar började strömma till skolan som var öppen dygnet runt och som blev den naturliga samlingsplatsen. Utanför skolans entrédörr tändes oräkneliga ljus och mångfalden blommor ökade snabbt. Församlingens personal fanns också tillgänglig för att trösta och stötta. Olyckan inträffade en fredag och på lördagen hölls en minnesstund i en av Norrköpings kyrkor.

När den första skoldagen kom hade man dekorerat de omkomnas bänkar med blommor och ljus. Man hade också skrivit hälsningar och vackra ord på tavlorna i klassrummen. Den personal som ville fick tillgång till extra vuxenstöd i mötet med barnen. Församlingen som utgjorde ett ovärderligt stöd anordnade en minnesstund i kyrkan samma dag och media respekterade rektorns önskan om att de skulle bli lämnade i fred, vilket kändes mycket bra.(Tergil, 2003).

Många föräldrar önskar vägledning i hur man möter sina barn i olika svåra situationer, de vill ha kunskap som kan ge större insikt och trygghet i föräldrarollen, inte minst när något inträffar i familjen. Barn kan drabbas av många olika förluster. De kan förlora sin mamma, pappa, syster eller bror genom dödsfall, eller förlora den dagliga kontakten med en eller flera anhöriga på grund av skilsmässa eller adoption.

För många barn är skolan den plats, där de känner sig trygga. Vi som blivande lärare vill ha tillräcklig kunskap för att hantera en akut krissituation i skolan. Vi vill ha kunskap om hur man kan stötta och hjälpa elever som behöver gå vidare efter en kris. För att få en bild av hur detta fungerar i dagens skola bestämde vi oss för att ta reda på hur lärare är förberedda att bemöta barn i kris och stödja deras utveckling och lärande.

Vårt mål är att undersöka vad pedagoger anser om krishantering och vilka förutsättningar det finns för pedagoger att skapa en god krishantering. Vi vill ta reda på vilka möjligheter som finns vid bearbetning av en kris.

Genom att ta del av forskning, krisplaner, övrig litteratur och genom kvalitativa intervjuer med lärare vill vi granska hur lärare förhåller sig till användning av krisplaner och krishantering i dagens skola.

För att se närmare på krisplanerna tänker vi använda oss av SWOT- analysen. SWOT i ordet SWOT- analys står för Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats eller på svenska styrkor, svagheter, möjligheter och risker/hotVi ska presentera SWOT- analys närmare i metodkapitel.

Det är viktigt att kunna vara beredd på att möta kriser på skolor. De resultat som vi får fram i vår undersökning förväntar vi oss ska kunna vara till hjälp för andra lärare och med denna kunskap vill vi sedan främja en diskussion rund utveckling av krishanteringsplaner. Vi anser att om lärare inte känner sig bekväma och trygga i att hantera kriser bör de själva ta initiativ och diskutera olika situationer med rektorn för att kunna få kompetensutveckling inom området.

När det gäller en kris handlar allt om hur man på ett professionellt sätt i en skola kan bemästra den situation som skulle kunna uppstå och vilka konsekvenser denna handling kommer att få. Utan kunskap och utan att all personal på skolan är införstådd i krisplanen och dess innehåll kan en kris ha katastrofiska konsekvenser för elever och för skolan.

2 BAKGRUND

2.1 Vad är en kris?

Ordet kris kommer från det grekiska ordet *krisis* och betyder egentligen avgörande vändning, plötslig förändring eller ödesdiger rubbning. Begreppet har därtill allt oftare kommit att stå för ett psykologiskt reaktionsmönster inför akuta inre och yttre svårigheter och problem. (Cullberg, 1994). Att beskriva olika slags kriser är inte målet i vårt arbete. Vi vill att läsaren inser hur viktigt det är att ha kunskap om kriser och krisreaktioner när det gäller skolan. Det är likväl viktigt att presentera de vanligaste utlösande situationerna.

Utlösande situationer kan röra sig om plötsliga och oväntade svåra yttre påfrestningar som nära anhörigs död, skilsmässa eller adoption och som innebär ett hot mot ens fysiska existens, sociala identitet och trygghet eller mot ens grundläggande möjligheter till tillfredsställelse i tillvaron. Dessa av klara yttre skäl utlösta reaktioner kallar man traumatiska kriser. Men man ska inte glömma att kriser också kan utlösas av sådana yttre händelser som tillhör det normala livet, men som i vissa enskilda fall ändå blir övermäktiga. Som till exempel puberteten, att få barn, att pensioneras etc. Dessa kriser kallas för utvecklingskriser. (Cullberg, 1995) När det gäller skolan ska man tänka på att barnet står i en ständig utvecklings- och förändringsprocess. Det är viktigt att framhålla att varje kritisk utvecklingsperiod innehåller möjligheter till att utvecklings- eller livskriser utlöses.

Som pedagog är det värdefullt att ha kunskap om hur en krisreaktion kan yttra sig men också att en sådan kan ligga på så olika nivåer men ändå spela en stor roll för barnet. En kris kan uppfattas väldigt olika. I SoL § 71 kan man läsa om anmälningsskyldigheten, vem som bör anmäla och vem som är skyldiga att anmäla om ett barn behöver skydd till socialtjänsten.

För att en elevvård ska fungera väl begärs det att all personal i skolan - ledare för skola, lärarna, hälsovårdspersonal, psykologer, kuratorer och vaktmästare samverkar för elevens bästa. Krisberedskap handlar inte bara om krisplaner utan även om en emotionell beredskap, mänsklig mognad, känsla och mod. Alla som arbetar i skolan måste ta ansvar för detta och inte överlåta ansvaret på kuratorer och psykologer. Att synliggöra krisen och tala om den med barnet/eleven är alltid det bästa, då tystnaden lätt kan bli till en fiende för barnet. I grunden gäller det att varje elev blir sedd.

Ett namn som är känt när det gäller krishantering är Atle Dyregrov. Han är expert på krishantering och driver kriscenter i Norge. Han har gett ut flera böcker som behandlar barn i sorg och hur man bör agera vid krissituationer. Dyregrov (2002) skriver att en katastrof kan kännetecknas av att den för med sig ett stort mänskligt lidande och stora materiella skador. Händelsen hotar människans existens, identitet och trygghet. De allra flesta katastrofer drabbar oss plötsligt och oväntat och ligger utom människans kontroll. Katastrofer och kriser kan delas in i olika dimensioner exempelvis som omfattning, plötslighet, varaktighet, orsak, möjlighet till förberedelse och sociala verkningar. Gemensamt för alla krishändelser är att de hotar

eller skadar oss människor, att de ofta innebär förluster av olika slag och att de ofta medför starka sinnesintryck. Han förklarar till exempel hur lärare bör hantera dödsfall. Att markera ett dödsfall i klassrummet kan ske på olika sätt och det är viktigt att barnen i klassen får vara delaktiga. Om en elev har dött kan man använda hans eller hennes bänk för en symbolisk markering genom att dekorera den med till exempel blommor, teckningar, målning eller en duk och genom att tända ett stearinljus markera sorg och saknad på ett fint sätt.

Möjligheterna är många att på skolan göra gemensamma saker till exempel plantera träd. Eleverna har ofta många tankar och idéer och det är här lärarens uppgift att ta tillvara på kreativiteten och skaparkraften så att barnen får hjälp att ge uttryck åt sin sorg på ett konkret sätt. Detta är viktigt i alla åldrar, då symboliska handlingar efterlämnar ett omedelbart uttryckssätt för inre tankar och känslor.

Dyregrov (1998) skriver vidare att nödvändigheten av konkreta besked är mycket stort hos barn och ofta underskattas av vuxna. En händelse som kräver allmänt samtal föregås ofta av flera rykten och väldig oro. En ångestsmitta sprider sig lätt i barngruppen och det är viktigt att ta tag i falska rykten och uppfattningar för att hindra onödiga problem hos barnen. Finns händelsen omnämnd i massmedia har man tillfälle att gå igenom tidningsurklipp, vilket är betydelsefullt då det som går att läsa i tidningen sällan stämmer överens med vad barnen sett eller hört.

En annan författare som är kriskonsult och utbildar i krishantering är Regina Birkehorn. En kris kan uppfattas olika och kan, enligt Birkehorn (1998), beskrivas som ett tillstånd som utlöses av en viss händelse. Det behöver inte innebära att någon mister livet utan alla oförutsedda händelser som berör människor djupt kan leda till en kris. De reaktioner som man går igenom tills man är återställd kallas krisfaser. Alla som går igenom en kris går igenom dessa faser, enligt henne. Faserna som personen går igenom är uppdelade i fyra olika faser och de kallas för chockfas, reaktionsfas, bearbetningsfas och nyorienteringsfas. Varje människa som upplever en kris får den dock på sitt eget sätt beroende på hur hon är som person och faserna går igenom olika snabbt beroende på hur omfattande krisen är.

En traumatisk kris börjar i regel med en chock. Krisen har uppstått plötsligt och oväntat och den krisdrabbade brukar inte förstå vad som har hänt. Det är obegripligt är frekventa yttranden under denna fas. Den chockande påvisar en oförmåga att ta in informationer. Allt är som i ett dimmoln, man upplever känslor av överklighet.

När chocken har släppt kommer reaktionerna. De känslor som var avstängda väller nu fram. Ängslan, ångesten, raseriet och skulden ersätter varandra. "Varför just jag" eller "Varför just nu" är frågor som ofta finns i denna fas. Den drabbade kämpar med sin förtvivlan och är utlämnad åt den definitiva, traumatiska, ofattbara händelser.

I och med bearbetningsfasen har det akuta skedet av krisen lämnats. Den krisdrabbade börjar återvända till vardagen. Man börjar söka efter konstruktiva lösningar, orientera sig mot vardagen och sakta begripa det trauma som har hänt samtidigt kan tala realistiskt om den inträffade traumatiska händelsen utan att besegras av smärtsamma känslor.

Under den sista fasen uppträder öppenhet mot framtiden och en större förmåga att ta itu med olika aktiviteter. De upplevelser som den traumatiska krisen gav upphov till är nu integrerade med individens liv. Hur varje människa reagerar vid en traumatisk kris varierar från person till person. Vissa personer reagerar mycket starkt på ett relativt litet trauma, medan andra klarar av svåra händelser utan några större reaktioner. Människor har olika personligheter, olika livserfarenheter och olika sätt att reagera. (Tamm, 2002). Vi anser att lärare skall ha kunskap om olika kriser och dessa faser för att kunna se varje elev som en individ och på det sätt kunna hantera de ofattbara händelserna på ett bra sätt.

2.2 Skolans och pedagogens roll

Under de senaste åren har kristänkandet vunnit allt starkare insteg och många försöker idag medvetet arbeta efter kristeoretiska modeller på rådgivningsbyråer. För att kunna förstå ett barn i kris måste man enligt Cullberg (1994) inte bara tänka på de utlösande händelserna. Det är också centralt att intressera sig för individens psykologiska utveckling liksom för hennes sociala förutsättningar, som bland annat inbegriper de individer som hon har i sin närhet. Denna helhetssyn blir allt vanligare bland dem som arbetar inom skola.

Per Böge är lärare och Jes Dige är utbildad inom pedagogik och psykologi. Tillsammans har de skrivit boken *Möta barn i sorg* (2006). I den ger de konkreta förslag till hur beredskapsplaner kan se ut och hur man som pedagog bäst kan hjälpa elever att ta sig igenom en krissituation. Som lärare är man en betydelsefull del av sina elevers nätverk av vuxna. Ungefär vart tredje barn i Sverige berörs på ett eller annat sätt av att ha förlorat en av sina föräldrar enligt, Böge (2006). Detta baserar han på följande statistik:

- ca 3200 barn förlorar någon av sina föräldrar varje år
- ca 500 barn dör varje år
- ca 50 000 barn får uppleva en skilsmässa eller separation av sina föräldrar

Detta är bara några få exempel på vad som kan kallas kris för ett barn och understryker hur viktigt det är att undersöka krishantering. När något svårt har hänt knyter barn sig till vuxna och det medför ett ansvar för alla dem som arbetar med barn (Böge 2006). Det är särskilt då som barnen känner ett behov av gemenskap med de vuxna som de umgås med i vardagen vilket betyder med lärarna i första hand. Barn kan inte skyddas från verkligheten utan det enda skydd de har i tunga situationer är gemenskapen med vuxna. Trygghet och kontinuitet är viktigt i barns vardag, och detta står skolan delvis för. Ett barn som har upplevt något traumatiskt är oftast behjälpt av att få komma tillbaka till skolan så snart som möjligt. (Dyregrov 1995).

Nästkommande figur presenterar tydligt de viktigaste punkter som varje skola borde reflektera över. Detta kan vara ett centralt redskap att utgå från.

Vem ansvarar för att:

- Skaffa information
- Samla/kontakta/informera personalen
- Organisera åtgärderna
- Underrätta om dödsfall
- Informera/ta han om massmedia

Hur skall eleverna informeras?

- Klassvis eller alla tillsammans
- Behövs den assistansen från extern stödpersonal?

Hur skall föräldrarna underrättas?

- Möte med föräldrarna
- Skriftlig information

Vilken typ av åtgärder krävs?

- Klassrumssamtal
- Ritualer i klassrummet
- Jordfästning
- Andra symboliska uttrycksformer
- Uppföljning i grupp
- Individuell uppföljning
- PBU och BUP-mottagningar
- Kontakt med hemmet

Hur bör aktiviteterna prioriteras?

- Vad är väsentligt (riktlinjer för prioritering)
 - I vilken ordning bör aktiviteterna genomföras
-

Figur 1. Centrala punkter i en beredskapsplan

(Dyregrov, 1993, s. 8)

Enligt skolverket (2000) är en krisplan det första som verkligen bör göras och det är själva arbetet med att ta fram den som är det viktigaste. I arbetet med krisplanen tvingas personalen att fundera på hur skolan ska bemöta olika krissituationer. Den skall vara lättläst och kortfattad och måste regelbundet förnyas. Samtlig personal ska känna till den.

Då kunskap ger trygghet är det bra att utbilda både personal och elever i krishantering. Skolan kan ordna studiedagar för lärarna och temadagar för eleverna i ämnet. Man kan också anordna praktiska övningar då man ordnar simuleringsövningar. Vid en krissituation kan tekniken orsaka problem. Det är bra att tänka igenom vilka svårigheter som kan uppstå som till exempel larm, telefonväxlar mm.

Vid brandkatastrofen i Göteborg den 30 oktober, 1998 anlätades Atle Dyregrov som expert på krishantering. Han föreläste för skolornas personal både i det akuta skedet och också tiden efteråt. (Dyregrov, 1998).

Robert Kastenbaum (1972) beskriver i en avhandling om barndomen som ett rike där ingen dör. Kastenbaums avhandling är att vuxna försöker skydda barnen från dödsfall och andra traumatiska upplevelser. Vi vuxna uppfattar barnets värld som en värld av oskuld, trolleri och trygghet. Kastenbaum noterar naturligtvis hur naivt det perspektivet är. Barnen har alltid relaterat spöken till döden.

En av de stora styrkorna i Linda Goldmans (2005) bok är att hon fullständigt uppskattar Kastenbaums lärdom om att det inte finns något sådant rike där ingen dör. Goldman erkänner att barn lever i en skrämmande värld. Hon förstår att barn dagligen möter rädsla, det spelar ingen roll om det är av frätande karaktär av skvaller och rykten eller aggressiva beteenden av översittare. Goldman framhäver med förlust upplevelser såsom död av vänner eller familjemedlemmar eller andra förluster som skilsmässa eller separation. Hon inser att ens barn påverkas av förekomsten av terrorism och ökad känsla av sårbarhet som en del av vår värld. Mer än så, ger Goldman verktyg för att hantera traumatiska situationer hemma som i skolan. Hennes bok är ett collage av aktiviteter för föräldrar, lärare och andra som arbetar med barn. Hon presenterar mer än en teori. Goldman erbjuder fasta, konkreta övningar som man kan göra för och med barn.

Hon föreslår ”Modell för klassmöte gällande trauma”. Hennes rekommendation är att man ska fråga barnen om vad de vet. Detta bidrar till att förstå sina tolkningar av trauma och klargöra eventuella missuppfattningar. Klargöra vad som har hänt och förklara för barnen att en person har gjort dåliga val i syfte att skada andra människor. Lugna barnen och poängtera att vuxenvärlden arbetar för att skapa säkerhet. Låt barnen ”brainstorma” och svara på deras frågor. Långsiktig hjälp behövs för att varje barn/elev bland annat hitta det positiva i en människa.

Enligt oss är Goldmans bok ett praktiskt redskap när en kris uppstår inte bara i skolan men också i familjen eller i samhället. Från lärarperspektiv är det ett givande lärorikt hjälpmedel som bör finnas i varje skolhylla bredvid krishanteringsplanen.

2.3 Forskning inom området

Artikel av Barclay C. (2004) beskriver hur skolor i England och USA aktivt arbetar på sina krishanteringsplaner. Att ta dessa planer på allvar började efter två tragedier som inträffade i Skottland 1996, när en beväpnad person dödade 16 elever och när två elever dödade 15 elever i USA 1999 i Colorado. Artikeln argumenterar och understryker hur viktigt det är att skolorna har krishanteringsplaner som alla pedagoger och att all personal i skolan vet deras användning. Författaren rekommenderar att pröva om dessa planer fungerar genom att göra praktiska övningar på skolorna som föreställer riktiga krissituationer. Lärarna läser om traumatiska händelser som har hänt och analyserar dem. Efteråt ger lärarna exempel på traumatiska händelser som eventuellt kan hända på deras skola. Genom att öva,

diskutera, skapa och vidare utveckla krishanteringsplanen från dessa övningar anser författaren att planerna fungerar bättre än planer som är skapade genom teoretiska ramar.

The first scenario was of a primary 7 pupil who entered a classroom and started to fire a gun. The second scenario was of an irate father who entered a primary 1 classroom early in the morning as the children were arriving. He began to hit his daughter until she was unconscious and then he left the room without her and drove off. The third scenario was of a teacher who collapsed from a heart attack in front of her class.

(Barclay, C. 2004, sida 300)

Killingsworth S. och Crawford P. (2008) betonar artikeln på att understryka hur viktigt det är att ha rätt litteratur när det gäller stressiga situationer för barns alla åldrar. Författarna anser de första åren i en människas liv som de mest betydande åren för att utvecklas till en självsäker individ, som blir en person som kan utföra ett arbete och klarar av betydelsefulla relationer med andra människor. Den trygghet som skapas under barndomstiden bär en människa med sig och använder när livet är komplicerat, men även under lyckliga stunder i tillvaron. Författarna menar vidare att under de känsliga perioderna utvecklas individen snabbare och det som händer i omgivningen är mer känsligt under dessa perioder. En kris i en känslig period kan göra att barnen reagerar starkare. Artikeln vänder sig till pedagoger och deras rekommendation är att använda litteraturen under stressiga situationer i skolor som innehåller situationer som barnen kan identifiera sig i och genom att arbeta med sådan litteratur hjälpa barnen att klara av stressiga situationer. De menar att barnen genom dessa processer utvecklar coping strategier som de kan använda hela livet.

Det bästa sättet hur kan man förklara coping strategier är från Annas Freuds (1976) perspektiv. Hon reflekterade själv över sin pappa Sigmund Freuds arbete och kom fram till att när det gäller coping strategier, på svenska försvarsmekanismer, att ångest som kan utlösas av en kris och försvar har mycket gemensamt. Om ångesten slår larm, så är det försvaren som mobiliseras för att försvara jaget. Försvarsmekanismer kan ofta vara svåra att komma underfund med, eftersom de är mer eller mindre omedvetna. Positivt sett har försvarsmekanismer till uppgift att försvara jaget mot olika slags hot medan de negativt sett kan fungera som benhårda hinder för anpassningen till verkligheten.

Artikeln av Rock M. (2000) förklarar att det är inte bara situationer som olyckor, dödsfall, skilsmässor som kan utlösa en krissituation i klassrummet och i skolan. Hon nämner även situationer som hot mot lärare eller hot mellan eleverna. Rock M. föreslår att varje skola skulle ha en krishanteringsplan som är baserad på de ”primära händelser” som olyckor, dödsfall m.m. och att varje skola skulle utveckla dessa planer efter situationer som har uppstått på skolan. Som exempel på hur man kan utveckla krishanteringsplaner presenterar hon olika typer av enkäter *Crisis questionnaire* som ska fyllas i efter varje händelse och analyseras efteråt. Rock M. understryker att det är mycket viktigt att utveckla dessa planer vidare på grund av just de riktiga händelserna så att planerna kan fungera när olika situationer uppstår. Enligt henne är de viktigaste punkterna när det gäller en krissituation frågor som: när, vem, hur, var och varför. Dessa vidareutvecklade planer fungerar som alternativa planer och de skulle fungera som ”back-up planer” när originella krishanteringsplaner inte fungerar. Enligt henne är det grundläggande att lärarna

skapar och uppdaterar krishanteringsplanerna tillsammans och att alla deltar i diskussionerna.

The development of these plans may equip teachers with collaborative framework to deal more effectively with violent and dangerous situations. Moreover, stringent implementation of these systematic plans may reduce the physical and psychological damage to students and teachers.

(Rock, M. 2000, sida 253)

Enligt oss är hennes analys intressant och vi har tagit fram hennes förslag om sekundära krishanteringsplaner under våra intervjuer med lärarna.

Nästa artikel som enligt oss var mycket intressant och som också undersöker krishantering i skolan var skriven av Skumsnes A. (2007). Denna artikel handlar om en pedagogisk struktur där studenternas personliga berättelser används för att fördjupa sin förståelse av vad krisreaktioner kan innebära. Genom att skriva om hur eleverna har upplevt våld införs i lärmiljön berättelser som skulle kunna analyseras och tjäna som illustrationer av olika sätt att reagera på i kriser. Projektets syfte var att utveckla en pedagogisk metod för att koppla samman praktik och teori närmare varandra. Koppla krishanteringsplanen med verkligheten. Forskningsresultat visar att metoden kan användas som underlag för att anpassa kunskap, skärpa självinsikt och påverka den sociala miljön i klassrummet positivt och samtidig skapa förutsättningar för att förbättra krishanteringsplaner. Artikeln handlar också om etiska och kliniska aspekter som måste beaktas när studenterna inbegriper berättelserna i utbildningsprogrammet.

I artikel av Lipscomb G. (2002) presenteras hur lärare som inte är beredda för traumatiska händelser och som inte har kunskap av användning av krishanteringsplaner hanterar klassrummet efter de terroristiska attackerna i september 2001.

Den 11 september 2001, är en dag som kommer att leva i hjärtan och sinnen hos amerikaner under lång tid. I klasser efter händelserna frågade några lärare studenter om händelserna. Även om vissa lärare inte har särskild utbildning för att hantera individuella eller samhälleliga kriser, var många duktiga på att utnyttja det läraktiga ögonblicket - när en lärare dagligen sätter sin plan på sparlåga och hjälper eleverna att förstå vad som är det mest relevanta och vad som ger avtryck i sina liv. I den här artikeln rapporterar författaren hur några lärare har använt den 11 september som ett läraktigt ögonblick. Dessa lärare exemplifierar vad samhällskunskapsundervisning bör vara, nämligen att hjälpa ungdomar utveckla sin förmåga att göra informerade och genomtänkta beslut för det allmännas bästa som medborgare i en kulturell mångfald, i ett demokratiskt samhälle och i en värld av ömsesidigt beroende.

3 PROBLEM

Alla skolor kommer med en stor sannolikhet att någon gång drabbas av en kris. Hur väl är personalen införstådd i den lokala krishanteringsplanen?

Enligt en artikelsamling som heter *När det värsta händer* (Myndigheten för skolutveckling 2006) anser flera pedagoger och rektorer att deras skolor var förberedda och hade handlingsplaner att agera efter vid olika krissituationer. Underlaget till denna artikelsamling är baserat på endast större krissituationer och beredskapen vid en krissituation verkar fungera väl ute på de skolorna. Vi undrar vad man som pedagog kan göra vid de mindre händelserna och hur man som pedagog kan förbereda sig på bästa sätt för sina elever? Utifrån detta har vi formulerat två huvudfrågor:

1. Hur lärare förhåller sig till användning av krisplaner och krishantering?
2. Hur man som pedagog kan hantera en kris?

4 METOD

Beroende på undersöknings syfte finns det olika sätt att samla in, bearbeta ett empiriskt material.(Kvale, 2007). För att nå vårt syfte med föreliggande studie, valde vi intervju och SWOT- analys. Motivering till val av kvalitativ metod (intervju) var att vi ville utforska och belysa hur respondenter tänkte kring olika aspekter av kris och krishanteringsplaner. Syftet med kvalitativ metod var bland annat att identifiera och utforska företeelser eller egenskaper hos någonting som det finns otillräcklig kunskap om.

För vårt arbete är det viktigt att genomföra det naturliga fria samtalet, den form av kommunikation som i sin professionella utformning kallas för intervju. Den är i sin natur ostrukturerad, därför utformas den efterhand som den pågår.

Att intervjua är ett hantverk skriver Kvale (2007) och det handlar inte om att följa metodreglerna utan här vilar mycket på forskarens omdöme. Vidare skriver Kvale att resultatet av en intervju beror på hur intervjuarens kunskaper i ämnet är, och hur känslighet och empati är under intervjun. Vid intervjuerna ska vi använda oss av halvstrukturerade frågor som svarar på frågorna i syftet. Genom att ha halvstrukturerade frågor har våra intervjupersoner möjlighet att vidareutveckla svaren på frågorna.

Enligt Lantz (1993) kan en intervju utformas på många olika sätt. Den kan vara helt öppen, det vill säga att den intervjuade person kan utveckla sina tankar kring ämnet eller den kan vara en helt strukturerad intervju, där intervjuaren ställer frågor utifrån en designerad ordning, då den intervjuade i förväg svarar på förda svarsalternativ.

Vår intervju ligger mellan helt öppen och helt strukturerad och våra frågor är riktade öppna frågor. Det betyder att respondenterna fritt får beskriva sitt sätt att tolka ämnet och resonera med sig själva samt att vi ställer frågor utifrån en förutbestämd ordning. Intervjuerna spelades in med hjälp av en bandspelare att vi kunde då genomlyssnad flera gånger efter viktig information. Vi har diskuterat vilka frågeställningar och vilket råmaterial från intervjuerna som var relevant för vår analys. Vi gjorde också transkriberingen, d v s vi har skrivit ut ord för ord och vi gjorde kategorisering och analys av vår empiri.

Vi fokuserade på fyra kategorier:

- Begrepp kris, beredskap och lärarnas erfarenheter
- Informationer och kunskap om krishanteringsplaner
- Skolans förebyggande arbete
- Behovet av utveckling genom ämnet eventuell utbildning

Analys av empiri genomfördes med fokus på dessa kategorier. I resultatavsnittet belyses varje kategori med citaten från intervjuerna. Citaten kategoriseras något för att underlätta läsning utan att innehållet förändrats. Vi tog hjälp av Kvale (2007) som skriver:

För att underlätta förståelsen bör intervjupersonens spontana talspråk i slutrapporten återges i en läsbar skriftlig form.

(Kvale, 2007, sida 241.)

4.1 Undersökningsmetod

Vi bestämde oss för att använda oss av intervjuer i vår undersökning. Till att börja med måste vi klargöra syftet med intervjun. I den mån det går, kan vi försöka relatera vårt syfte till individens egna mål. I detta sammanhang är det också viktigt för oss att betona individens roll i att få till stånd en förändring och klargöra att just hans bidrag är viktigt. För oss var varje individs bidrag viktigt och vi försökte motivera personerna på olika sätt så att de svarade på frågorna så gott de kunde. Vi ville få intervjupersonen att göra så riktiga iakttagelser som möjligt av just de förhållanden som vi var intresserade av att få fram. Därför var vi tvungna att samtidigt registrera replik för replik och rapportera, driva eller leda intervjun för stunden och samtidigt planera dess utveckling. Utifrån detta ställde vi våra frågor och våra intervjuer blev på så sätt dynamiska.

Enligt Wedin, L och Sandell, R. (2004) är det viktigt att intervjupersonen under intervjun kommer att överföra samband till intervjuaren som leder till sitt ursprung från sedan länge etablerade gemenskaper till andra pedagoger i hans omgivning. Intervjuaren kommer att utsända sina tolkningar i större utsträckning ju mindre insiktsfull han är i sitt eget sätt att fungera. Man kallar detta samspel för överföring och motöverföring. I vissa sammanhang kan det vara ett verktyg och en källa till information om intervjupersonens lärdom. Därför är intervjun ur många synpunkter den svåraste av alla metoder som står till buds. Den innebär ett dynamiskt möte mellan två personer som båda påverkar och påverkas medvetet av situationen och av varandra. Vår intervju bestod av tolv frågor då vi ville ha svar på vilken erfarenhet pedagogerna har när det gäller krishantering, förebyggande arbete vid kris, behovet av utbildning, kunskap om beredskapsplaner samt hur skolans krisgrupp fungerar. Vi valde att ställa samma frågor i samma ordning till samtliga lärare.

Vi började med att skicka ut ett brev till samtliga lärare som hade svarat ja på att bli intervjuade. Därefter bokade vi in en tid med respektive personer och avsatte en timme till varje intervju. Ett hinder som vi stötte på när vi tog kontakt med lärarna och presenterade vårt ämne var att de flesta inte hade tid därför att de hade mycket att göra i slutet av terminen.

Andra lärare ansåg att ämnet var känsligt och att de hade för lite kunskap i krishantering.

Jag förstår inte varför du kontaktar mig? Varför inte kurator eller socialtjänsten?
 Jag känner inte till så mycket om krishanteringsplaner så egentligen skulle du
 intervjua någon som har mer erfarenhet av detta, till exempel någon som är med
 i krisgruppen, någon som är kunnig.

(Lärare B)

I början av vår undersökning fick vi en känsla av att lärarna var motvilliga och ville dölja sin okunskap. Vi blev besvikna över att det fanns så lite intresse i ämnet.

För att se närmare på krisplanerna tänker vi använda oss av SWOT- analysen. SWOT i ordet SWOT- analys står för Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats eller på svenska styrkor, svagheter, möjligheter och risker/hot. SWOT- analysen är alltså en kartläggning av varsamhetens styrkor och svagheter samt de möjligheter och hot som kommer från dess omvärld. Analysen kan användas på både kort och lång sikt och fungerar utmärkt som underlag för strategiska planeringar. De delar vi kommer att titta närmare på är planerna som finns i skolorna samt lärarnas syn på dokumenten.

En SWOT- analys görs för att bedöma om det finns några möjligheter att ytterligare utnyttja unika resurser eller kärnkompetenser som verksamheten har. Den listar styrkor, svagheter, möjligheter och hot utifrån ledningens uppfattning. Den kan tvinga ledningen (rektor) att analysera vad det är som gör verksamheten i vis situation fungerar. Det är viktigt att den innehåller interna och externa faktorer. Genom att verksamheten identifierar de interna faktorerna kan verksamheten (skolan) korrigera eller förstärka dem. Genom att identifiera de externa faktorerna hjälper verksamheten till att förbereda sig för framtida situationer. Det handlar om att omvandla svagheter till möjligheter. (Knee & Walters, 1990).

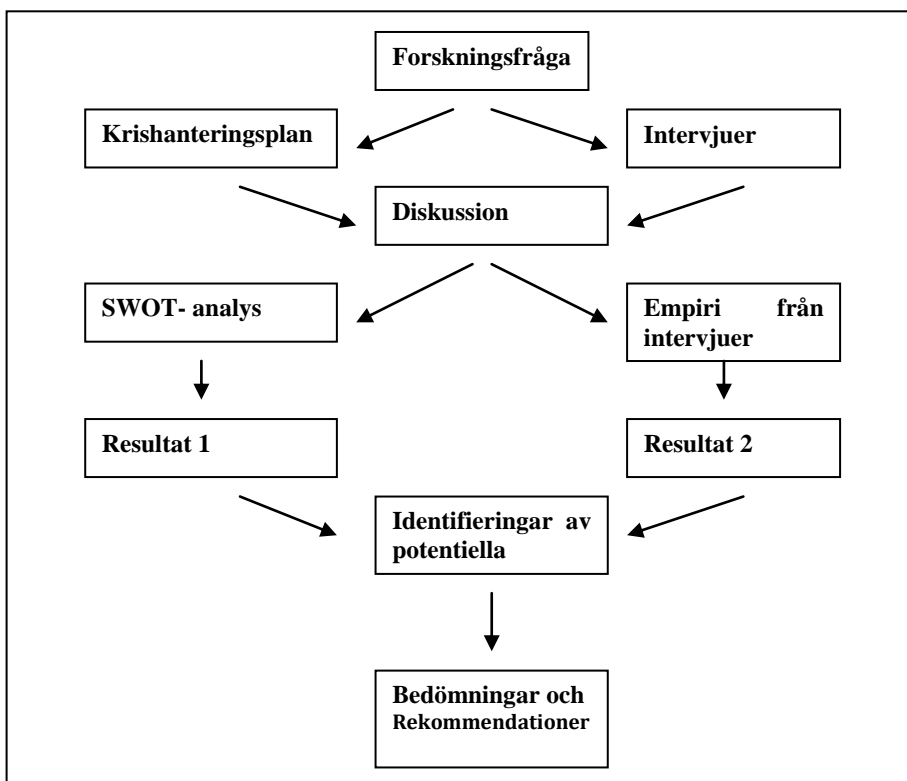
Även Skolverket presenterar SWOT- analysen som fördel för att vrida perspektivet och titta på verksamhetens arbete ur olika vinklar. Enligt dem är SWOT- analysen en utvecklingsmodell som ibland kan vara nyttigt att göra ur en specifik frågas perspektiv, i deras fall är det fråga om barns- och elevers inflytande. De betonar analysen på frågor som: ”Är det som vi tror?”, ”Hur tar det sig i uttryck?”, ”Vilka brister och vilka framgångsfaktorer kan vi se?”, ”Vad kan vi bygga vidare på?”, ”Vad behöver vi utveckla från grunden?”.(Skolverket, 2008).

Enligt oss kan SWOT- analysen ge oss en djupare inblick i krishanteringsplaner och vi kan eventuellt identifiera styrkor och svagheter och ge förslag för förbättring eller väcka intresset för att analysera planerna. Om skolorna är intresserade har de möjlighet att läsa om vår undersökning och reflektera över resultatet.

Vi arbetade först enskilt och därefter kompletterade vi analysen med övriga synpunkter från varandra. Vi diskuterade analysen och ställde oss frågor som: ”Vilka styrkor prioriteras och varför?”, ”Vilka svagheter kan vi peka ut för att lösa dem på lång respektive kort sikt?” Vi försökte rangordna möjligheterna och hoten samt formulera utvecklingsbehovet av planer.

4.2 Undersökningsgrupp och processgång

Vi har tänkt att undersökningen kommer att ha en processgång i en viss ordning. Det vill säga att varje sekvens av undersökningen är planerad och vissa delar ska realiseras parallellt med varandra.

Figur 2. Hur undersökningen genomfördes.

Skolorna vi har valt att undersöka ligger i olika kommuner. Den ena skolan som är en grundskola ligger på landsbygden och de två gymnasieskolorna ligger i större kommuner. Vi valde respondenterna utifrån att vi under våra VFU-perioder blivit kända på skolorna och det underlättade kontakten. Våra undersökningsgrupper har varit lärare från 6-årsgrupp, år 4 och 5, samt gymnasielärare. Pedagogerna på landsbygdsskolan var två kvinnliga lärare samt en manlig lärare och på gymnasiet var det tre manliga lärare som intervjuades. Samtliga lärare hade erfarenhet av sitt yrke då de var i ålder 30 till 60 år. Då spridningen på lärarnas ålder är stor anser vi att vi på grund av detta har fått ett brett perspektiv bland annat om åldern påverkar kunskapen om krishanteringssituationer. Då de äldre lärarna hade mer erfarenhet av yrket och även större livserfarenhet, betyder det att de hade mer kunskap om kriser då de naturligt hade varit med om att kriser inträffat under deras yrkesliv och liv. Vi ville att vår undersökning skulle vara objektiv och valde därför att göra våra intervjuer i grundskolan respektive gymnasieskolan. Syftet var att få inblick i hur beredskapen vid en krissituation skiljer sig mellan skolorna. Vi ville även få fram om skolans storlek påverkar beredskap och hantering av en krissituation.

4.3 Reliabilitet och validitet

Syftet med reliabilitet är att tillförsäkra hur tillförlitlig forskarens insamlade data är. Har studien en god reliabilitet ska inte mätningen skilja sig i betydande utsträckning mycket beroende på vem som genomför undersökningen. Med god reliabilitet i ett forskningsprojekt ska alltså ett liknande resultat kunna fås fram även om en annan person genomför mätningen. Hög reliabilitet betyder att oberoende mätningar ska ge nästan identiska resultat. Naturligtvis kan resultaten variera på grund av att vetenskapsmännen är olika men även på grund av olika tillfällen då undersökningen genomfördes. (Wedin, L., Sandell, R. 2004).

Vid identifiering av krishanteringsplanernas styrkor och svagheter samt hot och möjligheter kan resultatet skilja sig åt beroende på vem som forskar. Chansen är stor att olika individer som forskar kommer att registrera samma faktorer, beroende på om personerna väljer att göra fler tolkningar, kan det skilja sig åt.

Validiteten i uppsatsen visar på hur trovärdigt undersökningens resultat är i förhållande till verkligheten samt hur väl forskaren har lyckats studera det som var planerat från början. Validitetsbegrepp är synonymt med giltighet och relevans och enligt Wedin och Sandell (2004) ligger den utmanande handlingen i att samla in data som är relevanta för den problemställning vetenskapsmännen arbetar utifrån. Giltigheten upplyser överensstämmelsen mellan den teoretiska och den empiriska begreppsplanen och relevansen och hänsyftar graden av koppling mellan det empiriska begreppsutvalet och forskarens problemställning.

I vårt fall och utifrån våra forskningsfrågor påstår vi att de metodologiska procedurerna, teoretiska ramarna och de empiriska materialen är relevanta till varandra. Empirin består av själva krishanteringsplanerna och svaren från intervjupersonerna. Syftet är att undersöka hur lärare förhåller sig till användning av krisplaner och krishantering samt hur man som pedagog kan hantera en kris. Vi vill också hitta den gemensamma nämnaren i krisplaner som kan omvandlas till styrkor. Det är i allra högsta grad relevant till problemfrågorna. Däremot anser vi att det finns en risk att de intervjuade personerna ger oss en bild som kanske inte är fullt lika trovärdig. Det är tyvärr omöjligt för oss som forskare att upptäcka det. Politikernas inflytande, som ofta är osynligt, påverkar skolmiljön och arbetet i skolorna och detta ser vi som en negativ faktor i vår undersökning.

4.4 Etiska aspekter

Kvale (2007) skriver om etiska aspekter i sin bok *Interviews*. Vi har tagit hänsyn till flera aspekter och faktorer under vår undersökning. Självklart var vi medvetna om de

moraliska dilemman som vanligtvis uppstår under intervjuerna och det hjälpte oss att utforma intervjuunderlaget på rätt sätt.

Vi har förberett intervjupersonerna genom att vi har pratat med dem om vilka risker och fördelar som finns med att delta i undersökningen och vi informerade deltagarna om vad undersökningen är avsedd för. Undersökningen var konfidentiell vilket innebär att privata informationer som kan identifieras inte får anges. Detta innebär att vi inte får nämna deltagarnas namn eller egenskaper.

De fyra huvudkraven som presenteras inom etiska aspekter är *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* och *nyttjandekravet*. Undersökningen har följt vetenskapsrådets principer vad gäller de fyra huvudkraven.

Informationskravet innebär att alla nämnda deltagare i undersökningen informerats om undersökningens syfte. De har också erhållit kännedom om alla aspekter av forskningen som kan påverka deras villighet att ställa upp med sin medverkan. Deltagarna har också rätt att när som helst avbryta sin medverkan. Enligt samtyckeskravet ska undersökaren inhämta samtycke från undersökningsdeltagaren. Konfidentialitetskravet innebär att alla undersökningsdeltagare ska ges största möjliga konfidentialitet och materialet från intervjuerna och personuppgifter ska skyddas från obehöriga. Sista huvudkravet för forskning inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning är nyttjandekravet. Det innebär att de insamlade uppgifterna från enskilda personer endast får användas för forskningsändamål. (Vetenskapsrådet, 2002).

Alla dessa förhållanden garanterades intervjudeltagarna innan intervjuerna genomfördes.

4.5 Metodkritik

Det vi skulle ha kunnat göra bättre är, att intervjua flera pedagoger och även rektorer och på så sätt fått fram en bredare bild av hur situationen ser ut i dagens skola. Å andra sidan var tiden begränsad och vi ville ha ett resultat med hög kvalitet, varför vi valde att endast intervjua lärarna.

Vår kunskap om krishantering och krishanteringsplaner var inte så stor innan vi inledde vår forskning och det ser vi också som en negativ faktor i arbetet. Hade vi haft bredare kunskaper i ämnet, kunde vi ha kunnat utforma vårt intervjuunderlag bättre så att även transkriberingen hade blivit lättare och mer objektiv.

Att göra en undersökning på en skola i mitten av december är inte att rekommendera, då lärarna har fullt upp inför lucia och jul och känner sig stressade. Det anser vi har påverkat vårt resultat negativt i vissa delar. Vårt besök utgjorde ett störande moment i deras arbetsdag och det märkte vi under våra intervjuer.

Under intervjuerna väckte vi lärarnas intresse i ämnet och vi lyckades få fram rimliga resultat i vårt arbete. Det positiva var att vår undersökning påverkade lärarnas syn på beredskapsplanerna, väckte deras intresse och vi gav dem konkreta redskap på hur de kan arbeta med krishanteringsplaner och själva krishanteringen i skolan.

Alla skolorna ville gärna ha feedback från oss när arbetet var klart och det anser vi vara ett bra betyg på vårt ämne.

5 RESULTAT

Vårt syfte var att undersöka hur lärare förhåller sig till användningen av krishanteringsplaner och hur beredda de är när en krissituation uppstår i skolan. Resultaten visade att krishanteringsplanerna är utformade på olika sätt i olika skolor. En del skolor har utformat sina krishanteringsplaner på ett mycket strukturerat och lättläst sätt medan andra planer är svåra att tyda och försenar arbetet vid en händelse. Planerna verkar vara i en pärm på en hylla som man överhuvudtaget inte har någon praktiskt användning av. De kan vara tydligt formulerade och vägledande men tyvärr har ingen av lärarna använt dem under sitt arbetsliv, enligt vår undersökning. Inte en enda av de intervjuade lärarna hade tagit fram någon krishanteringsplan inför vårt besök och samtliga lärare hade heller ingen föreställning om var planen fanns. En lärare hade dock försökt att finna en krishanteringsplan på kommunens hemsida men fann bara information om vaccination av svininfluensa som hon överlämnade. När det gäller föreställningen av ordet kris tänker lärarna i första hand på dödsfall, skilmässor, olyckor samt företeelser som det ofta övas på i skolan och som ofta förekommer i samhället, till exempel brandövningar.

Vissa lärare hade varit med om att en krissituation har uppstått på skolan men tänkte inte på att använda planerna utan agerade utefter sin egen förmåga och sitt sunda förnuft. Syftet med en krishanteringsplan i skolan är att vara vägledande när en situation uppstår och att samtidigt ge information till personerna som befinner sig i en krissituation. Den personen kan själv befinna sig i en chockfas och kan på grund av det inte tänka klart. Just i det momentet är planen mycket effektiv och användbar, vilket är meningen med den därför att den visar hur man ska gå till väga. Från våra resultat kan vi dra slutsatser om att lärarna inte är beredda inför en krissituation och varken har tid eller intresse av att förbereda sig inför en händelse. I vår undersökning framkom också att endast en pedagog önskade få mer kunskap om barn i sorg och föreslog att man på studiedagar skulle ha utbildning i ämnet samt uppdatering av krishanteringsplanen.

5.1 Begrepp kris, beredskap och erfarenheter

Hälften av lärarna uppfattar att en kris är till exempel dödsfall, sjukdom eller olycka. I svaret menar de eleverna eller personer just i elevernas omgivning. Ingen av lärarna nämnde sig själva som den som kunde drabbas av en kris. Bara en av lärarna nämnde brand som krissituation.

För mig är det när det hänt något med elever eller deras familjer, olyckor, sjukdom eller något som påverkar eleverna på ett eller annat vis.

(Lärare B)

En kris uppstår inte så ofta, tack och lov! Man ska å andra sidan inte missa barn som befinner sig i sorg. (Lärare C)

Från lärarnas svar kan man förstå att de ingen större erfarenhet av stora kriser.

En av lärarna berättade om hur en elev miste sin mamma och hur skola arbetade med fallet.

Man visste vad man skulle göra men allt kan väl göras bättre. Uppföljning borde göras, vad kunde vi gjort istället, vad var bra?

(Lärare D)

Skilsmässor är vi med om varje år, ibland flera. Det är olika hur barnen reagerar också. Det kan vara två stycken som inte får träffa sin mamma utan att socialen är med. Det stora jag varit med om är när en kollegas barn tog livet av sig.

(Lärare E)

När föräldrar är sjuka oroas barnen. Det har man varit med om. När man mister en anhörig, syskon eller mor- och farföräldrar, tsunamin var en händelse som skakade om och det fanns elever som kände någon.

(Lärare A)

Det var skilsmässor som var det vanligast förekommande när det gällde krissituationer.

Jag har två exempel; en elevs mamma avled i cancer och en elevs pappa omkom i en olycka på ett sågverk.

(Lärare D)

Jag vet ej. Har inte varit med. Bara hjälp i det akuta läget.

(Lärare B)

Nästa vanligaste förekommande krissituation gällde akuta och svåra familjesituationer.

Till vår överraskning och våra förväntningar kom inte efterarbetet av en krissituation i skolan i fråga. Från vårt resultat vill vi ta fram att ingen av de pedagoger vi frågade nämnde tillstånd som våld, naturligt katastrof, epidemi, krig eller andra händelser som kan vara den utlösande faktorn till en krissituation som skulle kunna förekomma i vårt samhälle.

5.2 Kunskap och information om krisplaner

En av den intervjuade lärarna vet inte om att det finns en beredskapsplan. När det gäller innehållet i krishanteringsplanen var det ingen lärare som kunde beskriva den.

En fråga som vi ställde var; Har du tillräcklig information om krishanteringsplanens innehåll? Uppdateras den? Bedriver skolan ett aktivt förebyggande arbete inför eventuell krissituation?

Nej, faktiskt inte. Vi har en krisgrupp som har tillräcklig information om krishanteringsplaner och jag vet inte säkert, vet inte exakt vem som ingår i krisgruppen, men det är alltså arbetskollegor till mig. Jag kommer inte ihåg. Jag vet inte om skolan bedriver ett förebyggande arbete.

Jag tycker nog jag har det, enligt den planen vet jag, men saknar en uppdatering inför varje läsår. Jag tycker den är bra den talar om vem som gör vad men den har några år på nacken och bör göras om såväl som något annat. Man skulle kunna arbeta med den på en studiedag. Behov finns. (Lärare A)

Nej, men det vore kanske inte fel att få information likaväl som man får information om budgeten. Det är väldigt viktigt att veta likaväl som något annat. (Lärare F)

5.3 Skolans förebyggande arbete

I stora drag räknar lärarna med att någon annan tar initiativet vid en krishändelse till exempel rektor, kurator eller skolsköterska. På det sättet nämns ofta dessa personer som nyckelpersoner när något händer i skolan. Det var också bara en lärare som visste vem som har arbetat fram beredskapsplanen. De flesta lärarna ansåg att planen borde uppdateras minst en gång om året. En lärare nämnde att vid varje läsår är det ofta någon ny lärare som anställs och några slutar sin tjänstgöring och kanske finns som kontaktperson i dokumentet och glöms bort. Ett förslag var att man varje år viker en studiedag åt att uppdatera och informera arbetslaget om skolans beredskapsplan. Ingen av de utvalda skolorna bedriver något förebyggande arbete. En lärare ansåg att likaväl som man kontinuerligt har brandövningar på skolan och besöker brandstationen kunde man ha övningar i krishantering, både teoretiska som praktiska.

Behovet finns allra helst om något har hänt. Utvärdera? Att få berätta är viktigt.

(Lärare E)

Jag tycker man helt klart behöver mycket kunskaper om barn i sorg. Hur kan jag hjälpa? Hur man ska agera? Man borde få en utbildning.

(Lärare A)

Samtliga lärare vi intervjuade hade verkligen viljan att utveckla sin kunskap inom ämnet. Det blev tydligt under samtalets gång att behovet finns.

5.4 Behovet av utveckling och utbildning

Alla lärarna efterlyser en utbildning om barn i sorg och krishantering. Utvärdering och uppföljning av en händelse ansågs också vara viktigt. Två av intervjupersonerna visste om att det fanns en låda på skolan som innehåller ljus, vit duk, cd med lugn musik, bok att skriva i som man kunde använda om någon inträffar.

Tycker du att du behöver utbildning för att kunna hantera en krissituation?

Det kan man aldrig få för mycket av. Bra att slänga in emellanåt. Vem gör vad? Diskutera i enheterna. Det finns en låda om vad man ska göra. I lådan finns bok, ljus och annat. Jag vet inte var lådan finns.

(Lärare C)

Beredd tror jag aldrig man kan vara för när det väl händer är det så mycket känslor som är inblandade. Olika känslor hos olika personer. Omgivningen betyder mycket för barnen hur det blir. Det gäller oss vuxna också. Det är helt omöjligt att säga hur man skulle reagera. Omöjligt att öva på.

(Lärare D)

Samtliga lärare som vi har intervjuat har någon gång varit med om en krissituation i skolan. Däremot har de inte kunskap om användning av krishanteringsplaner. De tänker inom teoretiska ramar när det gäller krishanteringsplanerna, men i verkligheten utgår de bara från sina personliga erfarenheter.

5.5 SWOT- analys av krishanteringsplaner

För att kunna kartlägga hur de allmänna krishanteringsplanerna ser ut, har vi valt att göra en SWOT- analys av varje skolans krishanteringsplan samt för att kunna göra en granskning av de lokala krishanteringsplaner innehållsmässig kvalitet har vi korrelerat dessa planer med två kända experter när det gäller krishantering. Karin Nordblom och Ulla Magnusson Rahm beskriver och råder i sin bok *"När det krisar i skolan"* (1996) exakt hur en sådan plan skulle ser ut.

Krishanteringsplan skola A

<u>Styrkor</u>	<u>Svagheter</u>
• Plan finns • Exakta definitioner av begrepp kris • Väl utarbetade rubriker med praktisk	• Reviderad 2008 • Presenterar inte adresslista med namn och telefonnummer

information • Lättläst	• Inte fasta krisgrupprepresentanter • Allt ansvar läggs på krisgruppen som grupp
<u>Möjligheter</u> • Utveckling av plan, skapa intresset om krishantering • Starta fasta rutiner när det gäller uppdateringar samt sprida erfarenheter vidare till andra skolor och börja samarbete • Kunskap om krishantering fördjupas och möjlighet att använda internationella källor	<u>Hot</u> • Var finns planen • Inte praktisk eller vägledande • Inte användbara när en kris uppstår

Utökad analys av plan A:

På grund av att skolan inte har fasta krishanteringsgrupper och fasta rutiner, förslår vi att man tar hjälp utifrån med utbildning när det gäller att utarbeta en krishanteringsplan. Närliggande kommuner skulle kunna samarbeta när det gäller krishantering likaväl som man samarbetar inom andra områden över kommungränserna. Rektorn skulle kunna välja representanter som skulle bli ansvariga för att skaffa information från andra skolor och på det sättet börja revidera sin egen krishanteringsplan. Att ta hjälp av socialtjänstens POSUM – grupp är ett bra alternativ att börja med då de har en bred erfarenhet av nära arbete med människor i kris.

Krishanteringsplan skola B

<u>Styrkor</u> • Planen är lätt att hitta • Innehållsrik, lättöverskådlig, praktisk och användbar • Snabb att orientera sig i	<u>Svagheter</u> • Uppdateras inte regelbundet • Namn och telefonnummer stämmer ej
<u>Möjligheter</u> • Vid en krissituation är den ett utmärkt redskap – bara man vet var den finns • Inspiration till andra kommuner	<u>Hot</u> • Lärarna vet inte var den finns • Man förlitar sig på kurator, sjuksköterska och rektor • Ingen tar eget ansvar • Kunskapen isoleras

Utökad analys av plan B:

Det som utvecklar möjligheterna är bland annat skolans ledning, den goda personalstyrkan och tajta relationen mellan personalen i skolan vilket bidrar till att krishanteringsplanen kan utvecklas i en positiv riktning. Spridning av information i en sådan miljö är av stor potential för skolans framtida krishanteringsplans utveckling. Det vi menar är att vi ser att de internationella forskningarna rekommenderar strategier hur man ska handla i krissituationer och därmed är det lätt att sprida ut informationer i en sådan miljö och samtidigt bli en förebild och på det sättet påverka andra skolor i sin egen kommun men även i andra kommuner.

Ett annat sätt att utveckla krishanteringsplanen är att på studiedagar arrangera utbildning då man inriktar sig mot att presentera de nyaste forskningsresultaten inom nämnda område. Ett förslag är att en pedagog ansvarar för att forskningsfakta läses igenom och innehållet i artiklarna presenteras på ett förståeligt sätt för övriga på utbildningsdagen. Det skulle kunna ske på så sätt att rektor årligen väljer ut olika personer i arbetslaget som ska ansvara för detta. På det sättet kunde kunskapsnivån höjas och hållas uppdaterad. Det anser vi är ett av de viktigaste målen när det gäller krishantering i skolan.

SWOT-analysen var en användbar metod i vår undersökning och är även ett utmärkt hjälpmedel som kan användas vid andra analyser, till exempel används metoden i företag vid planeringsarbete. Det gäller både stora och mindre verksamheter när man planerar och analyserar både långsiktigt och kortsiktigt. (Knee & Walters, 1990).

6 DISKUSSION

Vårt syfte var inte att kritisera skolornas krishanteringsplaner eller pedagogernas kunskaper. Vår önskan var att få en djupare inblick i hur det fungerar i verkligheten i skolorna när det gäller krishantering.

Vårt syfte var att få ökad kunskap om hur vi kan bemöta barn i kris och samtidigt undersöka lärarnas förhållningssätt gentemot användandet av planerna. När vi tog kontakt med skolorna inför vår intervju och presenterade ämnet upplevde vi motstånd från många lärare. Både ämnet och tiden var opassande för dem. Vi hade förståelse för att tiden inte var den bästa då man bland annat har mycket att öva på inför lucia och jul ute i skolorna. Å andra sidan kunde vi inte riktigt förstå varför ämnet krishantering var så känsligt för vissa lärare. Var det brist på kunskap eller rädslan för att inte ha tillräckligt med kunskap som var barriären? Som vi tidigare skrivit var intresset inte så stort när det gällde ämnet. På grund av detta blev det i början ett stort bortfall i vår undersökning.

Författarna Killingsworth S. och Crawford P. (2008) menar i sin artikel att individen utvecklas snabbare under känsliga perioder. Det som händer är att om man befinner sig i en krisperiod är man tvungen att omedelbart använda sig av sina coping strategier, det vill säga försvarsmekanismer. Som konsekvens av detta kan man reagera starkare på sin omgivning och detta leder till att man åldras snabbare då det tar på krafterna. Artikeln vänder sig till pedagoger och rekommenderar att man har intresse i en sådan problematik. Har man inte intresse i ämnet skapar detta kunskapsluckor hos de personer som arbetar med barn och ungdomar. Okunskap hos pedagogerna kan leda till att elevernas mentala och fysiska utveckling drabbas hårt. Att använda litteraturen under stressiga situationer i skolor som innehåller situationer som barnen kan identifiera sig i och genom att arbeta med sådan litteratur hjälper barnen att klara av stressiga situationer. Om lärarna inte har kunskap i hur man använder nämnda redskap, kan de inte hantera en krissituation på det sätt som vore det bästa. Författarna menar att barnen genom dessa processer utvecklar coping strategier som de kan använda hela livet.

Skumsnes (2007) presenterar i sin artikel en pedagogisk struktur där elevers personliga berättelser används för att göra mer inträngande förståelse av en krisreaktion. Hon tipsar om hur elever kan uttrycka sig om sina upplevelser av kris genom att skriva ner dem på papper och därefter analysera dem tillsammans i klassen och på det sättet skapa ett pedagogiskt redskap för att binda samman allas erfarenheter och koppla krishanteringsplanen med verkligheten. Forskningsresultat visar att metoden kan användas som underlag för att anpassa kunskap, skärpa självinstinkt och påverka den sociala miljön i klassrummet positivt och samtidigt skapa förutsättningar för att förbättra krishanteringsplanerna. De lärare vi har intervjuat skulle ha stor nytta av att arbeta på det sätt som Skumsnes rekommenderar, om de bara hade intresse, tid och vilja. Det bästa skulle vara om alla elever och lärare kunde arbeta på detta sätt då det handlar om allas liv och trygghet.

Den traumatiska krisen innebär ett hot både mot människan och materiella värden. Ofta medför den att vi hamnar i en ny och oförutsedd situation. Vi kan inte använda oss av våra vanliga handlingsmönster då de är otillräckliga. Vanligtvis ska vi

samtidigt agera under tidspress för att ”rädda det som räddas kan”. I krisen känner vi oss ofta övergivna och tycker att allt är kaos. När det gäller skolan skulle varje pedagog inse att det för barnet är viktigt att känna sig trygg, även om en krissituation uppstår.

Vårt resultat visade att lärarna inte begriper var ordet kris betyder. De tänker att en kris är något som framställer en statisk händelse och någonting som inte har kontinuerlighet.

Enligt Birkehorn (1998), beskrivs kris som ett tillstånd som utlöses av en viss händelse. Det behöver inte innebära att någon mister livet utan alla oförutsedda händelser som berör människor djupt kan leda till en kris. Det är just de reaktioner som man går igenom tills man är återställd som kallas krisfaser som är de viktiga och som varje lärare skulle kunna identifiera. Alla som går igenom en kris går igenom dessa faser. I vår undersökning visade det sig att lärarna tar mest hänsyn till den chockfasen respektive reaktionsfasen. Bearbetningsfasen och nyorienteringsfasen är ofta de faserna som är lättast att glömma. Varje människa som upplever en kris får den dock på sitt eget sätt beroende på hur hon är som person och faserna gås igenom olika snabbt beroende på hur omfattande krisen är. Barn kan inte skyddas från verkligheten utan det enda skydd de har i tunga situationer är gemenskapen med vuxna.

Dyregrov (1995) påstår att trygghet och kontinuitet är viktigt i barns vardag, och detta står skolan delvis för. Ett barn som har upplevt något traumatiskt är oftast behjälpt av att få komma tillbaka till skolan så snart som möjligt och vi inser att kunskapen i skolorna brister när det gäller detta och att behovet av kunskapsutveckling är stort. Det som saknas är långsiktig uppföljning av en händelse.

Enligt Dyregrov (2006) är ett gott omhändertagande från skolans lärare och ledare orsaken till att barnen lär sig empati och medmänsklighet, hur vi som människor bryr oss om varandra och hur vi kan hjälpa andra som lider och har det svårt. Lärare som visar omsorg om elever skapar på det sättet ett klimat där eleverna i sin tur kommer att visa respekt och omtanke för drabbade och andra och detta lärande utvecklar deras förmåga att fungera som medborgare och ingå i sociala sammanhang. God krishantering i skolan kan enligt Dyregrov bidra till att erfarenheterna från kriser stärker de strukturer som förbinder de djupare delarna av hjärnan med storhjärnan som hårbärgerar språk, tanke och kontrollfunktioner. Krishändelser aktiverar den emotionella delen av hjärnan och sätter den i alarmberedskap, medan skolans aktiviteter med reflektion, samtal och olika uttrycksformer kan bidra till att lugnet återvänder.

Sådana aktiviteter när det gäller efterföljning av en krishändelse stärker förbindelsen mellan tankar, känslor och beteende, det vill säga hjälper till att integrera det som har inträffat och det är en viktig del som saknas i dagens skola.

Dyregrov (2006) rekommenderar klassrumssamtal, men förordar samtidigt att lära barnen hur viktigt det är att bearbeta traumatiska händelser som har skett. Det är lämpligt att senare få stöd i grupper där man samtalar om den kritiska händelsen. Det

är också viktigt att få veta att andra har det som jag och att man får bekräftelser att man är normal. Det handlar inte bara om barnen utan även de vuxna bör ingå i den här gruppen då man finner stöd och tröst hos varandra. Kontinuerlighet i sorgprocessen är det som enligt Tergil (2003) är det viktigaste. Författaren understryker hur viktigt det är att alla får sörja, att det inte är farligt att vara ledsen och gråta. Att svälja sin gråt och försöka fly från sorgearbetet är farligt och man ska inte skydda barn från sorg utan istället hjälpa dem att släppa fram ledsamheten och rädslan.

Dygrerov (1998) betonar hur viktigt det är att falska rykten inte sprids i gruppen, då en ångestsmita lätt sprider sig vilket skapar onödiga problem hos barnen. Om händelsen omnämns i massmedia kan man gå igenom tidningsurklipp, vilket är betydelsefullt eftersom det som går att läsa i tidningen oftast inte stämmer överens med vad de inblandade sett eller hört. Tergil, M. (2003) nämner vikten av att ha en god relation med media då man är i ett känsligt läge och vill vara ifred. Får man sörja i fred bearbetar man sina krisfaser på ett bättre sätt och detta påverkar självklart alla. En av våra punkter som vi vill lyfta fram är att lärarna inte funderar på konsekvenserna av ovannämnda problematik. Ångestsmita och media nämndes sällan i vår undersökning.

Under våra intervjuer var det inte någon lärare som nämnde kris på arbetsplatsen som hot mot miljön. Vi menar när en kris inträffar bland personalen. En sådan kris påverkar hela skolan och vi anser att även en plan borde finnas för hur man agerar när någon ur personalen drabbas. Inte någon av de skolor vi intervjuade hade med detta i sina krishanteringsplaner.

I studien framkom att det viktigaste med att utforma en krisplan, något som även betonas av skolverket, är att skolan tvingas att tänka igenom vilka risker som finns både i skolan och i dess närmiljö. (Skolverket, 2000).

Detta överstämmer med boken av Goldman (2004) som tar upp alla viktiga situationer som kan uppstå vid en kris. Vi anser att det är viktigt att lärarna skaffar sig den kunskap som behövs vid en krissituation och den här boken är ett utmärkt redskap vid en sådan utbildning. Goldman tar upp olika händelser samtidigt som hon belyser hur viktiga utvecklingsfaserna är i en människas liv när en kris inträffar. Genom konkreta övningar och analyser presenterar hon en bred kunskap om krishantering i skolan och i samhället. Hon tar upp konkreta händelser som alla människor någon gång kommer i kontakt med under sina liv.

Schools system throughout the country struggled to cope with students and faculty so impacted by public tragedy. How could they allow children to process the enormity of such an event and still focus on schoolwork and learning? Writing poetry, drawing posters, creating fundraisers, and promoting dialogues on topics of war, terrorism, prejudice, and peace were useful and inspiring.

(Goldman, 2004, sidan 196)

New classroom discussions emerged as students attempted to make sense of the unthinkable. Debates emerged over retaliation or no retaliation, revenge and forgiveness, prejudice and equality, patriotism and human rights, and war and peace.

(Goldman, 2004, sidan 197)

Vi drabbas alla av olika svårigheter, men för att klara av våra motgångar behöver vi förstå vad som är viktigt för oss och ta vara på det. Det behöver inte handla om så traumatiska skeenden som döden. Svårigheter i vardagen, orsakade av personliga problem eller konflikter på arbete, kan leda till nedstämdhet, sömnsvårigheter, oro och ångest. Hur bra är vi på att förstå oss själva och vad skapar våra svårigheter? Vi behöver bli bättre på att lära känna oss själva och samarbeta med varandra, och på det sättet bli vår egen bästa vän. För att kunna hitta goda förhållningssätt och dra verklig nytta av våra erfarenheter krävs det att vi vågar se vad som händer och vad vi har varit med om och att vi kan vara modiga nog att våga förändras.

Det finns flera sätt att arbeta vidare med ämnet. Man skulle mer konkret kunna utforska hur kriskunskap skulle kunna se ut i skolan, vilka aspekter som skulle täckas in i ämnet och hur man skulle väva krishantering till undervisningen där alla skulle vara aktiva. Generellt tycker vi att det har gjorts ganska få studier om hur situationen är. Det kräver emellertid mer efterforskning. Men det skulle vara intressant att ta del av en sådan. Det skulle vara bra att undersöka hur elever själva upplever skolans krisberedskap. Vårt arbete belyser bara en del av en stor fråga som borde prioriteras på skolorna. Den viktigaste delen av vårt resultat anser vi är behovet av att ta upp krisberedskap och med hjälp av SWOT-analysen göra krishanteringsplaner användbara. I analys av empiri från intervjuerna framkom att nästan alla respondenterna efteråt var intresserade av ämnet krishantering. Enligt oss behövs det bara att man börjar ta upp fråga om krishantering oftare samt synliggöra att det är en aktuell och betydelsefull del av beredskap.

Att kunna hantera en krissituation innebär att man är trygg i sin kunskap och är medveten om hur människor fungerar i en kris. Har man haft möjlighet att få öva sig i att hantera en krissituation allmänt kunde man agera bättre när en krissituation uppstår. Genom att ta hjälp av forskningsresultat och rekommendationer kan varje skola utveckla sin krishanteringsplan på det sätt som är bäst för just dem. Genom att involvera all personal och inkludera elever och föräldrar, anser vi att man kan få fram en dynamiskt fungerande plan och håller uppdateringen vid liv.

REFERENSLISTA

- Barclay, C. (2004), *Crisis Management in a Primary School*. Teacher Development, Vol.8.Numbers 2&3.
- Birkehorn, R. (1998), *Krishantering i praktiken*. Gävle: Samhall Dala AB.
- Böge, Per & Dige, Jes (2006). *Möta barn i sorg* Stockholm: Sveriges Utbildningsradio AB.
- Cullberg, J. (1994), *Kris och utveckling*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Dyregrov, A. (1995), *Barns sorg*. Stockholm, Bergs Grafiska.
- Dyregrov, Atle & Raundalen, Magne (1998). *Sorg och omsorg*. Lund: Studentlitteratur.
- Dyregrov, A.(2002), *Katastrofpsykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Dyregrov, Atle (2006). *Beredskapsplan för skolan vid kriser och katastrofer*. Rädda Barnen.
- Freud, A. (1976). *Jaget och dess försvarsmekanismer*. Stockholm: Natur och kultur.
- Goldman, L. (2005), *Raising Our Children to Be Resilient*. Hove, East Sussex: Brunner- Routledge.
- Kastenbaum, R. (1972), *The kingdom where nobody dies*. The Saturday Review of Literature, December 23, (33-38)
- Killingsworth, R., Crawford, P.(2008), *Literature to Help Childern Cope with Family Stressors*. National Association for the Education of Young Childern.
- Knee, Derek & Walters, David(1990), *Detaljhandelns strategier*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, S.(2007). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lantz, A.(1993), *Intervjumetodik: Den professionellt genomförda intervjun*. Lund:Studentlitteratur.
- Lipscomb, G. (2002). *Dealing with Crisis: Teachable Moments in the Social Studies Classroom*. Heldref Publications. 1319 Eighteenth Street NW, Washington, DC 20036-1802, (Social Studies, v93 n5 p237-238 Sep-Oct 2002)
- Myndigheter för skolutveckling (2006). *När det värsta händer – Om krishantering i förskola och skola*. Stockholm: Liber.
- Nordblom, Karin & Rahm,Ulla (1996). *När det krisar i skolan. En handledning vid kris och katastrof*. Göteborg: Graphic Systems AB.
- Rock, M. (2000). *Effective Crisis Management Planning: Creating A Collaborative Framew*, (Volume V:23/Y:200: 248-264)
- www.skolverket.se *Beredd på det ofattbara*. db grafiska Stockholm.
- Skumsnes, A. *Including Student Narratives in Teaching* (Journal of Teaching in Social Work, Volume 27, Issue 3 & 4 October 2007, pages 185 – 197)
- Stiftelsen Allmänna Barnhuset i samarbete med Riksförbundet Hem och Skola. (1998). *Hur gör vi nu då? Skolans beredskap inför svåra situationer*. Bohlins grafiska, Stockholm.
- Tamm, M. (2002). *Psykosociala teorier vid hälsa och sjukdom*. Lund: Studentlitteratur.
- Tergil, B. (2003). *Kraft i kaos – en rektors erfarenheter och tankar om det som inte fick hända men ändå hände*. Pedagogpunkten AB. Motala: GTP Tryckeri AB.
- www.vr.se Forskning och forskarutbildning
- Wedin, L., & Sandell, R. (2004). *Psykologiska undersökningsmetoder*. Lund: Studentlitteratur.

Westblad-Dicks, M. (2000). *Hantera livet i skolan. Redskap för värdefulla möten mellan lärare, elever och föräldrar*. Förlagshuset Gothia, Stockholm.

BILAGA 1

Hej!

Vi är två lärarstudenter på Högskola i Kalmar som skriver ett examensarbete om krishantering i skolan. Vårt syfte är att undersöka hur lärare förhåller sig till användningen av krisplaner och krishantering. Vi skulle gärna vilja komma och intervjua Er och få lov att ta del av era handlingsplaner.

Detta skulle vara mycket värdefullt för oss. Vi har planerat att spela in intervjun och vi beräknar att det kommer att ta ca 1 timme. Ert namn, ort och skola kommer inte att figurera i våra slutsatser och vi garanterar Er anonymitet.

Ni har rätt att avbryta intervjun när som helst och ni har även rätt att ta del av slutresultatet.

Med vänlig hälsning

Renata Otto och Ingela Rosengren.

Frågor:

1. Vad betyder en krissituation i skolan för dig?
2. Har ni någon beredskapsplan för krishantering på skolan? Vem har arbetat fram den?
3. Har du tillräcklig information om krisplanens innehåll?
4. Hur ofta uppdaterar ni er krisplan? Vem ansvarar för detta?
5. Bedriver skolan ett aktivt förebyggande arbete inför en eventuell krissituation? Kan du ge exempel?
6. Känner du dig beredd om någon krissituation uppstår i skolan? Hur?
7. Hur ser dina erfarenheter ut gällande en krissituation?
8. Kan du berätta om situationer där du har använt dig av en krishanteringsplan?
9. Tycker du att du behöver utbildning för att kunna hantera en krissituation?
10. Vad är det första du gör när du får veta att en händelse har drabbat en av dina elever?
11. Hur har krisgruppen fungerat när det har inträffat en händelse?
12. Vilka möjligheter ges till att följa upp händelser som har skett?Handledning? Debriefing?

